

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВПЛИВУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І ОСОБИСТІСНИХ РИС СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ В ОСВІТІ

2005 р., Л.В. Романюк

кандидат психологічних наук

Подільського державного аграрно-технічного університету

Значущим моментом успішного управління в освіті виступає необхідність з'ясування ціннісних орієнтацій педагога й керівника та їх переорієнтацій. В основі останніх – розвиток особистісних установок. Для цього пропонуються різні шляхи розвитку педагогічної свідомості майбутніх фахівців засобами змісту педагогічного впливу, що задає орієнтири для смислопошукової діяльності в логічному та інтуїтивному режимах. Даний зміст розглядається як джерело педагогічної творчості, в основі якого не готові рецепти поведінки, а основи спонук смислотворчої діяльності в цілому.

У цьому зв'язку, в якості основних категорій процесу педагогічної підготовки виступає зміст ціннісних орієнтацій і установок, який визначає сенс освіти й виховання. Контури поняття “зміст” визначаються “прозорим” кордоном, що допускає на його “територію” особистісні смисли. Ціль педагогічної підготовки в сучасних умовах полягає не в накопиченні педагогічних знань, умінь і навичок, а в їх творчому виробництві, тобто народженні в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Сучасний зміст освіти – багатокомпонентний та має охоплювати не лише знання, а й способи практичної діяльності, творчий досвід, ціннісні орієнтації особистості. Саме такий підхід спроможний забезпечити якість освіти, що в сучасному розумінні має задовольнити ті вимоги, які ставить до кожної особи швидко змінюване суспільство.

Тому в статті ставиться за мету висвітлити теоретичні уявлення про сутність ціннісних орієнтацій, психологічні чинники їх розвитку у суб'єктів управління в освіті, емпірично виявивши взаємовплив між особистісними факторами та ціннісними орієнтаціями студентів, зокрема підтвердити прогностичний зв'язок між нейротизмом, екстраверсією та ієрархією ціннісних орієнтацій. Дана проблема знаходить своє вирішення в результаті проведення емпіричного та експериментального досліджень, які власне спрямовані на аналіз, діагностику та прогнозування причинно-наслідкових зв'язків у розвитку ціннісних орієнтацій студентів.

Історія звернення до аксеологічної проблематики, за якою можна простежити загальну характеристику розвитку теоретичних уявлень про цінності й ціннісні орієнтації, пов'язана з ученнями всіх видатних представників соціальної і гуманітарної науки, що складають наукові передумови актуальності теми дослідження. Питань, які мають безпосереднє відношення

до проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій, стосувалися праці відомих вітчизняних психологів: Л.С. Виготського, В.М. Мясищева, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Г.С. Костюка тощо. Перші дослідження з даної проблематики розглядали переважно специфіку цінностей з позицій економічного матеріалізму (В.А. Василенко, І.С. Нарський, В.П. Тугарінов, О.Г. Дробницький). Значну роль у розвитку цієї психологічної теорії відіграли праці грузинського психолога Д.Н. Узнадзе, американського психолога М. Рокіча, російського соціолога В.О. Ядова.

Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць, в яких розглядаються різні аспекти зазначеної вище наукової проблеми, необхідно підкреслити відсутність у психологічній та педагогічній науці емпіричного аналізу розвитку ціннісних орієнтацій студентів вищих аграрних та технічних навчальних закладів.

З точки зору гуманістичної психології (К. Роджерс, Г. Оллпорт, А. Маслоу, Е. Фромм, В. Франкл, Д. Леонтьєв, Ф. Василюк) особистість можна розуміти як особливий психологічний інструмент, функція якого зводиться до координування та спрямування на розбудову людини, її людяності відносно іншої людини, суспільства і природи. Головною ознакою розвиненої особистості, складовою її ядра, виступають ціннісні орієнтації. Система розвинених ціннісних орієнтацій на ґрунті цінностей утворює вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Вони дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і в зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору.

Ціннісні орієнтації, виконуючи функцію відбору, мають суттєвий вплив на функції цілепокладання, прогнозування, планування, самоорганізації, контролю і корекції, комунікації. Вони є чинником, що регулює і частково детермінує мотивацію. Ціннісні орієнтації є специфічним результатом, якого можна досягти в майбутньому, тобто вони виконують і системоутворюючу функцію в структурі цілісної людини, і функцію цілеспрямованості її поведінки. У психологічному плані вони виступають у вигляді принципової спрямованості на життєві цілі й конкретні ідеали. Якщо цінності є психологічною основою рішень про сенс життя, то ціннісні орієнтації визначають шляхи його реалізації.

Припускаючи, що ціннісні орієнтації пов'язані з особистісними факторами, ми запропонували учасникам вибірки (студенти і курсанти Подільського державного аграрно-технічного університету) заповнити запитальник ціннісних орієнтацій [2; 3, 155-156] і особистісний запитальник Айзенка (EPI). В результаті обробки даних виявлено, що для прогнозування ціннісних орієнтацій фактор "нейротизм" грає значно більшу роль, ніж фактор "екстраверсія".

В таблиці 1 відображені результати кореляційного аналізу між термінальними й інструментальними цінностями та рівнем нейротизму (стабільність-нестабільність) і показниками екстраверсії (інтроверсії) у досліджуваних студентів.

Як бачимо з таблиці 1, Т-цінності “Здоров’я” ($r=-0,22$ при $p=0,05$) та “Любов” ($r=-0,19$ при $p=0,05$) мають низький негативний, але достовірний зв’язок з шкалою екстраверсії (інтроверсії). З цієї ж таблиці добре видно, що І-цінності “Непримиримість з власними недоліками й недоліками інших” ($r=0,21$ при $p=0,05$), “Раціоналізм” ($r=-0,22$ при $p=0,05$), “Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів” ($r=0,21$ при $p=0,05$) і “Міцна воля” ($r=-0,23$ при $p=0,04$) також достовірно корелюють із шкалою екстраверсії (інтроверсії), а І-цінність “Освіченість” має низький негативний, але достовірний зв’язок з шкалою нейротизму ($r=-0,21$ при $p=0,05$).

Таблиця 1.

Кореляція ціннісних орієнтацій і шкал особистісного опитувальника Айзенка (EPI)

Т-цінності		Нейротизм NEU_1	Екстра-інтроверсія EXTRA_1	І-цінності		Нейротизм NEU_1	Екстра-інтроверсія EXTRA_1
Активне діяльне життя DIF1	г	0,11	0,05	Акуратність (чистоплотність) DIF19	г	0,08	0,04
	р	0,32	0,66		р	0,48	0,75
Життєва мудрість DIF2	г	0,00	0,08	Вихованість DIF20	г	-0,03	0,15
	р	1,00	0,50		р	0,81	0,19
Здоров’я DIF3	г	0,00	-0,22	Високі запити DIF21	г	0,14	-0,07
	р	0,97	0,05		р	0,22	0,52
Цікава робота DIF4	г	0,07	0,05	Життєрадісність DIF22	г	0,10	-0,10
	р	0,54	0,68		р	0,38	0,37
Краса природи та мистецтва DIF5	г	0,02	0,15	Старанність DIF23	г	-0,07	0,07
	р	0,86	0,17		р	0,54	0,56
Любов DIF6	г	0,02	-0,19	Незалежність DIF24	г	-0,10	0,00
	р	0,88	0,09		р	0,37	0,97
Матеріально забезпечене життя DIF7	г	0,02	0,01	Непримиримість до недоліків DIF25	г	-0,05	0,21
	р	0,87	0,96		р	0,68	0,05
Вірні друзі DIF8	г	0,00	-0,13	Освіченість DIF26	г	-0,21	0,06
	р	1,00	0,26		р	0,05	0,62
Суспільне визнання DIF9	г	0,15	0,01	Відповідальність DIF27	г	0,07	-0,12
	р	0,19	0,96		р	0,53	0,30

Продовження таблиці 1.

Пізнання DIF10	r	-0,07	0,09	<i>Раціоналізм</i> DIF28	r	0,03	-0,22
	p	0,51	0,43		p	0,77	0,05
Продуктивне життя DIF11	r	-0,08	0,10	<i>Самоконтроль</i> DIF29	r	-0,03	-0,07
	p	0,48	0,36		p	0,82	0,52
Розвиток DIF12	r	-0,16	0,02	Сміливість у відстоюванні DIF30	r	-0,03	0,21
	p	0,16	0,84		p	0,76	0,05
Розваги DIF13	r	0,04	-0,08	<i>Міцна воля</i> DIF31	r	-0,09	0,23
	p	0,74	0,48		p	0,44	0,04
Свобода DIF14	r	0,00	-0,07	<i>Терпимість</i> DIF32	r	0,04	-0,10
	p	0,97	0,51		p	0,73	0,37
<i>Щасливе родинне життя</i> DIF15	r	0,00	-0,19	<i>Чесність</i> DIF33	r	0,09	-0,11
	p	1,00	0,10		p	0,42	0,35
Щастя інших DIF16	r	-0,02	0,06	<i>Чуйність</i> DIF34	r	-0,07	-0,17
	p	0,89	0,58		p	0,54	0,13
Творчість DIF17	r	0,00	0,02	<i>Широта поглядів</i> DIF35	r	0,08	-0,08
	p	0,98	0,86		p	0,50	0,50
Впевненість в собі DIF18	r	0,07	0,03	<i>Ефективність у справах</i> DIF36	r	-0,08	0,05
	p	0,52	0,76		p	0,50	0,66

В даному дослідженні ми взяли за основу положення М.Рокіча, що цінності функціонують приблизно так само, як і фактори індивідуальних відмінностей [5, 228]: вони прогностично пов'язані з особистісними факторами. Студенти, що надають особливого значення цінностям безпеки і орієнтуються на матеріально забезпечене життя, пряму винагороду, щасливе родинне життя відрізняються за своїми вчинками від тих, хто цінує пізнання, творчість чи активне діяльне життя, цікаву роботу. Нейротизм виступає значимим особистісним фактором, за яким можна зробити висновки про те, які ціннісні орієнтації переважають в ціннісній ієрархії окремого студента чи їх групи.

Дія окремих механізмів оцінки, спрямованих на формування ціннісної ієрархії особистості студента, визначалася нами за підвищенням профілю тесту ЕРІ на тій чи іншій його базовій шкалі. Емоційний бік механізму оцінки вивчався за допомогою розробленого нами запитальника цінностей-переживань [3, 159] і кореляції між рангами значимості та показниками субшкал тесту СЖО [2; 3, 157].

Проранжирувавши списки цінностей-переживань нашої студентської вибірки, ми провели кореляційний аналіз між їх рангами значимості і субшкалами тесту СЖО, рівнем інтро-екстраверсії, нейротизму (див. табл. 2).

Кореляції з субшкалами тесту СЖО і рівнем інтро-екстраверсії, нейротизму виявляють їх взаємовплив (високий чи низький зв'язок між ними).

Таблиця 2

Кореляція між рангами значимості цінностей-переживань і субшкалами тесту СЖО та EPI

Цінності-переживання		Цілі GOAL	Процес PROC	Результат RESUL T	ЛК-Я LK_I	ЛК-Ж LK_L	ЗП ZP	Екстра/інтро-версія EXTRA_1	Нейротизм NEU_1
Переживати (істина) val_em3_1	r	0,25	0,26	0,34	0,15	0,18	0,09	0,09	-0,02
	p	0,03	0,02	0,00	0,18	0,11	0,41	0,41	0,87
Співпереживати (емпатія) val_em4_1	r	-0,09	-0,26	-0,08	-0,06	-0,15	0,01	-0,09	0,04
	p	0,40	0,02	0,46	0,59	0,20	0,91	0,42	0,69
Переживати (краса) val_em6_1	r	0,16	0,08	0,26	0,23	0,07	0,16	0,10	-0,04
	p	0,16	0,45	0,02	0,04	0,53	0,17	0,38	0,75
Гордитися (честь) val_em7_1	r	0,10	0,06	0,00	0,09	0,11	0,03	0,07	0,36
	p	0,39	0,63	0,97	0,41	0,33	0,82	0,52	0,00
Відчувати прив'язаність (філіація) val_e14_1	r	-0,23	-0,17	-0,07	-0,22	-0,03	-0,01	-0,05	-0,05
	p	0,04	0,13	0,56	0,05	0,81	0,91	0,68	0,64
Захищати (відданість, мужність, сміливість) val_e16_1	r	0,02	-0,20	-0,15	0,05	-0,11	-0,20	-0,23	0,06
	p	0,83	0,07	0,20	0,65	0,35	0,08	0,04	0,61
Ризикувати (ризик, сміливість) val_e19_1	r	0,21	0,14	0,13	0,03	0,23	-0,03	0,04	0,10
	p	0,07	0,22	0,23	0,79	0,04	0,76	0,69	0,37

Зокрема, переживання істини має низький позитивний, але достовірний зв'язок з наявністю цілей в житті ($r=-0,25$ при $p=0,03$), сприйняттям досліджуваними студентами процесу свого життя як цікавого, емоційно насиченого і наповненого сенсом ($r=0,26$ при $p=0,02$), з переживанням результативності життя, його продуктивності й осмисленості, задоволеності самореалізацією ($r=0,34$ при $p=0,00$) – зв'язок прямий; співпереживання (емпатія) достовірно корелює з субшкалою “Процес життя чи інтерес і емоційна насиченість життя” в негативному напрямку ($r=-0,26$ при $p=0,02$); переживання краси має низький позитивний зв'язок з переживанням результативності життя, його продуктивності й осмисленості, задоволеності самореалізацією ($r=0,26$ при $p=0,02$) і локусом контролю-Я (віра чи невіра в свободу вибору); з цією ж субшкалою тесту СЖО достовірно корелює в негативному напрямку переживання прив'язаності (філіація) з переживанням результативності життя, його продуктивності й осмисленості, задоволеності самореалізацією ($r=-0,22$ при $p=0,05$), філіація аналогічно корелює з наявністю

цілей в житті ($r=-0,23$ при $p=0,04$); переживання ризику має низький достовірний зв'язок у позитивному напрямку з субшкалою “Локус контролю–життя чи керованість життям” ($r=0,23$ при $p=0,04$); переживання відданості, мужності й сміливості має низький достовірний зв'язок у негативному напрямку з рівнем екстра-інтроверсії ($r=-0,23$ при $p=0,04$) і – переживання гордості (честі) – середній позитивний зв'язок з рівнем нейротизму ($r=0,36$ при $p=0,00$).

Оскільки, субшкала “Ціль в житті”, що характеризує наявність (чи відсутність) в житті студента цілей в майбутньому, позитивно корелює з переживанням цікавості, інтересу в екстравертів та істини в інтровертів, то наявність цілей в житті позитивно впливає механізм переживання інтересу в екстравертів і переживання істини в інтровертів.

Таким чином, знаючи один показник, завдяки кореляційному аналізу, ми можемо більшою чи меншою мірою визначити інший. При інтерпретації бралися до уваги тільки значимі показники ($p<0,05$) взаємовпливу змінних і взаємовідношень між ними.

Отже, дістало подальшого розвитку емпіричне підтвердження про прогностичний зв'язок між нейротизмом, екстраверсією та ієрархією ціннісних орієнтацій особистості, а саме, був проведений аналіз кореляційного зв'язку між ієрархією ціннісних орієнтацій і цими особистісними факторами, за яким нейротичні інтроверти оцінили свободу і самоповагу значно вище, ніж стабільні екстраверти, а останні – активне діяльне життя і розваги, причому визначено, що фактор “нейротизм” відіграє більш значну роль для прогнозування ціннісних орієнтацій порівняно з фактором “екстраверсія”, а рівень самооцінки корелює з стабільністю емоційного стану та ієрархією як термінальних, так і інструментальних цінностей студентів вищих аграрних та технічних навчальних закладів.

Статистичний аналіз підтвердив, що розвиток ціннісних орієнтацій перебуває в прямій залежності від особистісних факторів, ефекти взаємовпливу яких потребують врахування в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). – М.: Стиль, 1992. – 16 с.
2. Методика изучения ценностных ориентаций / Психодиагностическая серия. – № 5. – М.: Смысл, 1992. – 17 с.
3. Романюк Л. Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 188 с.
4. Rokeach M. Beliefs, Attitudes and Values. – San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. – 214 p.
5. Rokeach M. The nature of human values. - New York : Free Press, 1973.